

Aprófalvak környezeti politikája

Varjú Viktor¹

Abstract

Jelen cikk arra keresi a választ, hogy 2012-ben milyen a magyar települési önkormányzatok, különös tekintettel az aprófalvak környezeti attitűdje, környezetpolitikához való viszonya. Az eredmények azt mutatják, hogy az elmúlt időszakban a települések környezetvédelmi felelőssége, tevékenysége megfelelőnek mondható, de alapvető különbségek vannak településnagyság szerint. A kutatás rávilágított arra is, hogy a környezetvédelmi feladatok elsősorban kötelezettségekből, külső lehetőségek felhasználásából eredeztethető, a környezetvédelmi feladatok és orientáltság nem belső indíttatásból fakad, követő magatartás jellemzi. Az aprófalvak természeti környezete jobb, az élıhetőség egyéb feltételei hiányosak.

Bevezetés

Ahogy Horváth (2012) is írja, a kistelepülések az elmúlt évtizedekben a hazai társadalomkutatás kedvelt témái közé tartoztak. Az alacsony lélekszámú aprófalvak elsősorban kedvezőtlen demográfiai és társadalmi folyamataik miatt kerültek a kutatások homlokterébe (Horváth 2012), amelyek egyik fő oka, hogy a Kárpát-medencében tradicionálisan a feudális állam megszilárdulása óta jelen lévő aprófalva (Majdánné Mohos 1996) az 1950-es éveket követően az államszocializmus nem fejleszthető, majd funkció nélküli településkategóriába sorolta (Hajdú 2001), megpecsételve ezen falvak sorsát.

Az aprófalvak problematikáját ma az aprófalvak számának növekedése, népességük, és az aktív korúak arányának erőteljes csökkenése, az elvándorlás, illetve az elmúlt évtizedekben bekövetkezett társadalmi szerkezet változásából adódó konfliktushelyzetek jelentik. (Aprófalvak alatt az 500 fő alatti településeket értem; ezt a kifejezést használja pl. Enyedi (1980), Bajmócy–Balogh (2002) vagy G. Fekete (2007), amelyet a szakirodalomban törpefalvaknak is definiálnak (pl. Horváth 2012, Majdánné Mohos 1996). Az aprófalvak megtartóerejének komplex vizsgálata (pl. Németh 1991, Váradı 2010), fejlesztési lehetőségeinek feltárása (pl. G. Fekete 2007) számos kutatás tárgya. Kevés szó esik azonban az aprófalvak környezeti helyzetéről, mivel a mai társadalom elvárása a társadalmi és gazdasági fejlődést elöıbbre helyezi a természeti környezet megóvásánál, az élıhető környezet megteremtésénél. Azonban utóbbiak első vonalbeli kezelését ma már számos, a környezetpolitikával (pl. Varjú 2011), környezet-gazdaságtannal (pl. Kerekes 2007), ökológiai közgazdaságtannal (pl. Hussen 2013) foglalkozó szakirodalom preferálja, ennek alátámasztása ma már nem szükséges. Jelen tanulmány – az aprófalvak környezeti politikájának sajátos szegmenseit vizsgálva – ezért arra hívja fel a figyelmet, hogy a mai Magyarországon miért, és mire kell és érdemes figyelni annak érdekében, hogy az aprófalvak népességcsökkenése legalább lelassuljon, élıhetősége, vonzó környezeti állapota a potenciális, jövıben ide költözık számára megmaradjon.

Aprófalvak, fejlesztés és környezetpolitika

¹ MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Pécs – tudományos munkatárs – varju@rkk.hu

A természeti környezet és a vidéki térségek legszembetűnőbb átalakítása a 19. század közepén kezdődött. A kultúrtáj terjeszkedése, az 1920-as évekig tartó környezetátalakítás, a termőföldnyerés, a gazdasági tér növelése alapvető nyomot hagyott a Kárpát-medencében és annak természeti környezetében (Frisnyák 1999). Az újabb, nagymértékű változtatások az 1950-es évektől erősödtek fel. A mezőgazdaság intenzifikálása, a vegyipar előretörése, a nehézipar uralma a szennyezések mértékét növelte, amely a vidéki térségekben különösen szembetűnő volt. A korábbi, családi gazdasági kultúrán alapuló ágárgazdaságot az intenzív, monokulturális jellegű, a tájra gyakran korábban nem felétlenül jellemző kultúrák „meghonosítása” jellemezte. A korábbi, „természeti tudás” eltűnéséhez pedig a kuláknak nevezett társadalom ellehetetlenítése, városokba történő bemenekülése is hozzájárult. Ahogy Lányi (2010) írja, „...a szocializmus építésének korszakában városlakóvá...lett emberek jól jártak, és e változások az ország javát szolgálták. Valójában az esetek egy részében kifejezetten deklasszációdról vagy a politikai üldöztetés előli menekülésről volt szó” (Lányi 2010, 102.o.).

Az 1970-es évekig a falvak közműves vízellátása és a szennyvízelvezetés alig fejlődött, amelynek egyik kardinális oka a települések fejlesztési osztályba sorolása volt. Ennek következményeként a települések majd fele központi fejlesztés nélkül maradt (Hajdú 2001). A lokális, kevésbé szervezett hulladékgazdálkodási rendszer miatt itt az emberi és állati hulladékok a településen belül a talajba kerültek, melynek következtében a talajvizek egyre nagyobb mértékben elszennyeződtek. A természeti környezet javulása tekintetében Magyarországon a rendszerváltozás hozott pozitív eredményt. Az 1990-es évek gazdasági átalakulása, szerkezetváltása, a nagyipar és a nagyüzemi mezőgazdaság háttérbe szorulása, a technológiai fejlődés a természeti környezet szennyezésének lokális csökkenését eredményezte. (Fodor 2001, Szabó-Kovács 2007). Az 1990-es években a környezetpolitikai értelemben vett fejlődés azonban nem volt ellentmondásmentes. Az infrastrukturális fejlődés óriási előrelépés volt a falvakban, amely a környezeti terhelés ellenőrzés és kezelés alá vonását is jelentette. A hálózatokra való rákötés azonban eleve nagy alkalmi és folyamatos terhet jelentette különösen a nehézsorsú aprófalvas lakosságnak. A közműfejlesztések is a leggyakrabban egyoldalúak voltak, a vezetékes vízhez nem kapcsolódott szennyvízelvezetés. „A fogyasztói társadalom másik velejárójaként a vezetékes gázhálózat kiépítése miatt a hagyományos módon már kevésbé kezelhető szemét kezelését a megfelelő kiépítettségű hulladékártatók hiánya akadályozta” (G. Fekete 1997, 110.o.), valamint az átalakuló hulladékszerkezet a mennyiség növekedését, így az elszállítási költségek nagyságát is növelte. A hulladék- és szennyvízkezelésben a 2000-es évek elején induló, majd az évtized végén záruló ISPA, valamint Kohéziós Alap beruházások jelentettek megoldást sok helyen környezetvédelmi szempontból. Itt a hulladékgazdálkodás terén a szelektív hulladékgyűjtés eredményezhet költségcsökkenést lakossági szinten.

Az 1990. évi LXV. helyi önkormányzatokról szóló törvény, a települési önkormányzatiság megvalósulása megjelenítette azokat a változásokat (pl. decentralizáció, települési önállóság, szubszidiaritás), amelyek a rendszerváltozást követő időszakot jellemezték (László 1996). Az elmúlt 23 évben a települési önkormányzatok egyre több feladatot kaptak, amelyekhez egyre kevesebb forrás rendelődött. Lehetősége nyílt az aprófalvaknak arra, hogy fejlesztéseket eszközölhessenek településükön, kisebb részt önállóan, nagyrészt valamilyen társult formában. A lehetőség mellett az önkormányzati és ágazati törvények számos feladatot is előírtak. Ahogyan László már 1996-ban írja: „A helyi önkormányzatok részesedése az állami költségvetésből növekedett, de ez az arányváltozás nem tartott lépést a feladatok növekedésével” (László 1996, 158.o.). Ugyanitt László (1996) felhívja a figyelmet arra is, hogy már 1995-re az önkormányzatok több mint fele

bejelentkezett az önhibájukon kívül hátrányos helyzetben lévő önkormányzatok körébe és igényelt ilyen címen kiegészítő támogatást (László 1996, 170). A helyzet az azóta eltelt 17 évben nem javult, az önkormányzatok pedig kisebb-nagyobb mértékben eladósodva próbálják ellátni feladataikat.

A környezetvédelem hangsúlyossá válása a települési önkormányzatokat is számtalan kihívás elé állította. Figyelembe kell venniük, hogy „a település kulturális képződmény, de fizikai alapjait, létezését és fejlődésének bizonyos feltételeit a természeti környezet, annak erőforrásai határozzák meg.” (Hajnal 2006, 7.o.) E mellett, és részben ebből kifolyólag jogszabályi kötelezettségeknek (pl. települési környezetvédelmi program készítése (az 1995. évi LIII. a környezetvédelem általános szabályairól szóló törvény alapján), társadalmi és gazdasági „kényszereknek” (pl. élhető település biztosítása a lakosságnak, kontrollált hulladékgazdálkodás, olcsó, részben függetlenített megújuló energiaforrások használata) kell megfelelniük.

Az önkormányzatok a települések gazdasági életének élénkítésén keresztül közvetett módon a település társadalmának elégedettségére is hatással vannak. Így gazdaságfejlesztő hatásuk lényeges. Az önkormányzatok finanszírozási struktúrájának anomáliája, a tervezés elégtelensége, valamint a nem hatékony forrásfelhasználás azonban közvetett módon kihat az önkormányzat nem megfelelő gazdaságfejlesztő hatására (Mezei 2008). Ezen hátrányok hatásai megmutatkozhatnak az önkormányzatok környezetvédelemmel kapcsolatos tevékenységeiben is.

A válságok mindig érzékenyen érintették a kistelepüléseket. Pedig az aprófalvaknak méretük miatt nem kellene hátrányos helyzetűnek, életképtelennek lennie, különösen nem a 21. század vezeték-nélküli világában. Nyugat-Európában Ausztriától Svájcig az aprófalvu megszokott faluméret, amely ugyanolyan jól prosperál, mint a nagyobb települések, hiszen infrastruktúrája folyamatosan fejlődött, míg nálunk a lehetőség csak az 1970-es évektől jelent meg nyomokban, majd a rendszerváltozást követően nyílt meg ismételten (Szögyi 1995). Ugyan például az Őrségben a folyamatos elvándorlással párhuzamosan egy ellentétes irányú népmozgás is kibontakozott, nevezetesen, hogy egyes városlakók szemében megnőtt a szinte érintetlen természeti környezetben meghúzódó csendes és hangulatos őrségi falvak vonzereje (Lányi 2010), azonban ennek tendenciózus nyomai nem tapinthatóak, a jelenség szórványosan, és a rendszerváltozást követően, főként a kétezres években erősödött fel némileg.

Vajon az aprófalvaknak milyen tartalékaik maradtak Magyarországon a nyugati határszéltől távolodva arra, hogy társadalmi, gazdasági és nem utolsósorban környezeti szempontból élhetővé, vonzóvá tegyék településüket és megakadályozzák az elvándorlást? A jogszabályi kötelezettségeken túl tudnak-e humán és pénzügyi forrásokatallokálni arra, hogy településük vonzó maradjon? Jelen tanulmányban az aprófalvak környezetvédelmi tevékenységét, törekvéseit és az élhető település kialakításában betöltött szerepét vizsgálja.

Módszertan

A kutatás a másodlagos szakirodalmi feldolgozás és a TeIR adatbázis mellett alapvetően saját gyűjtésű empirikus adatokra alapozott². Kutatásunk során a teljes reprezentativitásra törekedve célunk volt az, hogy ne csak a Dél-Dunántúlt³, hanem a teljes országot fedjük le, lehetőséget biztosítva így arra, hogy összehasonlítsuk a régiót az országos adatokkal. Ennek megfelelően egy online, önkitöltős kérdőívet küldtünk ki a magyar települési önkormányzatoknak kétszeri felkereséssel 2012. április és május hónapokban. A

² Az empirikus kutatás a TÁMOP-4.2.1. B-10/2/KONV-2010-0002 számú A Dél-Dunántúli régió egyetemi versenyképességének fejlesztése című kutatás keretében valósult meg.

³ A hivatkozott TÁMOP kutatási projekt a Dél-Dunántúlra fókuszált.

kérdőívek kitöltésére vonatkozó online linket összesen 4584 e-mail címre küldtük ki. Az e-mail cím tartalmazza mind a magyarországi 3153 (2012) települést, valamint Budapest 23 kerületét. Voltak tehát olyan települések, amelyek több e-mail címmel rendelkeztek. A települések weboldalain elérhető e-maileket a 19 megyei kormányhivatal weboldalairól elérhető adatbázissal, valamint a Belügyminisztériumtól hivatalosan megkért települési önkormányzati e-mail cím listával fésültük össze. Mindösszesen 15 olyan települést találtunk, ahol az egy vagy több e-mail cím egyike sem volt élő. A „kézbesíthetlenség” 10 megyét érintett. A legtöbb (3db) „elérhetetlen” település Borsod-Abaúj-Zemplén megyében volt. Az e-mailen nem elért települések 80 %-a 1000 fő alatti település.

A megkérdezett önkormányzatok közül 649 kattintott rá az elküldött linkre és/vagy kezdte el a kérdőív kitöltését, végül 283 önkormányzat fejezte be azt. A duplikációk és a területileg beazonosíthatatlan önkormányzatok kiszűrését követően 272 teljesen kitöltött települési önkormányzati kérdőív került értékelésre. A kérdőívek kitöltése név nélkül történt, a beérkezett kérdőívek beazonosítása automatikusan akadályozva volt, így amelyik település önkéntesen nem adta meg a település nevét, ezen települések a végső elemzésbe nem kerültek. Azon önkormányzatok, amelyek megadták a településük nevét, hozzájárultak az elemzés sikeréhez, azonban a kutatói etika és a szakma szabályai (Héra –Ligeti 2005) szerint ezek a települések az eredmények ismertetésekor beazonosíthatatlanok maradnak. A kérdőívekben a települések polgármestereit kérdeztük, de volt ahol a kérdésekre a helyettes polgármester, vagy a kérdésekre felhatalmazott polgármesteri hivatal alkalmazottja adott választ.

Az összes magyarországi település 9%-a adott értékelhető választ a megkérdezésre. Megyei bontásban a válaszok száma két százalékponton belül szóródott. Ez alól kivételt képez Borsod-Abaúj-Zemplén megye, ahol a visszaérkezések aránya 6% alatti, míg Békés megye, ahol 14% feletti; Baranya megye 11% feletti, Somogy és Tolna megyék 8%-os visszaérkezéssel reprezentálják a Dél-Dunántúli régiót.

Az értékelhető kérdőívek legnagyobb része az 1001-5000 fő közötti településekről érkezett vissza (42%). A visszaérkezések alapján elmondható, hogy az 1000 fő feletti településnagyságú csoportok felülreprezentáltak, míg az 1000 fő alatti településnagyság-csoportok alulreprezentáltak az országos arányokhoz képest. Annak érdekében, hogy a népességekategóriákra vonatkozó számszerűsíthető megállapítások reprezentatívnak legyenek, a főátlaghoz viszonyított csoport-összehasonlításoknál a válaszok az egyes csoportok mintaelem számainak az alapsokasághoz való viszonya alapján súlyozásra kerültek. A súlyozásnál az egyes településméret szerinti típusok az összes településhez való viszonya alapján a leginkább alulreprezentált településtípus súlyát 1-nek véve a többi településtípus felülreprezentáltságát súlyokkal egyenlítettük ki, így biztosítva lehetőséget az összehasonlításra és az adatvesztés kiküszöbölésére. Az 1-es súllyal szereplő településtípusnál a válaszok aránya a településtípusba tartozó települések számához képest (mintaarány): 5%. A tanulmány további részében a településnagyságra vonatkozó eredmények nominális skála típusú értékelésénél (Sikos T. (szerk.) 1984) már a súlyozott értékek szerepelnek. Mivel az egyes területegységekhez tartozó válaszadók aránya kicsinek mondható, (pl. vannak olyan kistérségek, ahonnan egy, vagy két válasz érkezett csak) így a területi összefüggés-kereséseket megyei vagy régiós szinten végeztük el.

Eredmények és elemzés

Az empirikus kutatás során elsőként az önkormányzatok feladatellátásra vonatkozó attitűdjeit szondáztuk. Arra voltunk kíváncsiak, hogy az önkormányzatok mennyire tartják fontosnak környezetvédelmi, természetvédelmi feladataikat többi feladatukhoz képest. A környezetvédelemmel kapcsolatos feladatokra, attitűdökre csak ezt követően tértünk ki. A

kérdőívben nyolc feladatcsoportot (1. táblázat) azonosítottunk, amelyeket az önkormányzatoknak rangsorolniuk kellett.

1. táblázat: Az önkormányzatok fontosabb feladatcsoportjai

a környezet védelmével kapcsolatos feladatok
a közbiztonság javítása
a közlekedési állapotok javítása
alapvető egészségügyi feladatok ellátása
alapvető közművelődési feladatok ellátása
alapvető oktatási/nevelési feladatok ellátása
alapvető szociális feladatok ellátása
munkahelyteremtő akciók kezdeményezése

A települések 38,6 %-a az alapvető oktatási/nevelési feladatokat, míg 25 %-uk az alapvető szociális feladatokat jelölte meg első, legfontosabb helyen. (Költségvetésük jelentősebb részét is erre fordították az önkormányzati struktúra változásáig.). Második helyen jellemzően szintén az oktatási, szociális, valamint egészségügyi feladatok jelentek meg (összességében 77%-os arányt képviselve a második helyen megjelölésekre tekintettel), míg a harmadik helyen való megjelölés is hasonló eredményt adott. A válaszadók mindösszesen 1,5 %-a jelölte meg első helyen, alig 4%-a második helyen, valamint 7%-a harmadik helyen a környezet védelmével kapcsolatos feladatokat. (A rangsorolt megjelölések és a településnagyság között nem találtunk koherenciát.)

A válaszadó aprófalvak több mint 41%-a első helyen az alapvető szociális feladatokat adta meg. Második, illetve harmadik leggyakrabban első helyre tett feladatok 18-18%-kal az alapvető oktatási-nevelési feladatok ellátása, illetve a munkahelyteremtő akciók kezdeményezése. Az 51 aprófalvú válaszadói közül mindösszesen 1 tette első helyre a környezet védelmével kapcsolatos feladatokat. Második helyen leggyakrabban az alapvető szociális feladatok (23,5%), az alapvető egészségügyi feladatok (23,5%), valamint az oktatási/nevelési feladatok jelentek meg (21,5%). Látható tehát, hogy az aprófalvak más településekhez képest elsősorban szociális szempontból érzik magukat hátrányosnak.

Arra a kérdésre, hogy a település rendelkezik-e települési környezetvédelmi programmal, a települések majd 9%-a nemmel felelt. A nemmel válaszolók több mint fele 1000-5000 fő közötti település. Ez azért tekinthető problematikusnak, mert az 1995-ös környezetvédelmi törvény már kötelezővé tette a települési önkormányzatok számára a környezetvédelmi program készítését, amelyet időről-időre felül kell vizsgálni, és a környezetvédelmi szakhatóságnak megküldeni. „Érdekes módon” az aprófalvak „csak” egynegyede vallotta azt, hogy nincs környezetvédelmi programja, háromnegyedük rendelkezik ilyennel.

A kérdőíves megkérdezés következő részei már kimondottan a környezetvédelemmel kapcsolatos tevékenységekre fókuszáltak. Az önkormányzatok a legjellemzőbb környezetvédelmi feladatcsoportjaik közül (2. táblázat) szintén rangsorolhatták az általuk legfontosabbnak tartottakat.

2. táblázat: Az önkormányzatok legjellemzőbb feladatcsoportjai

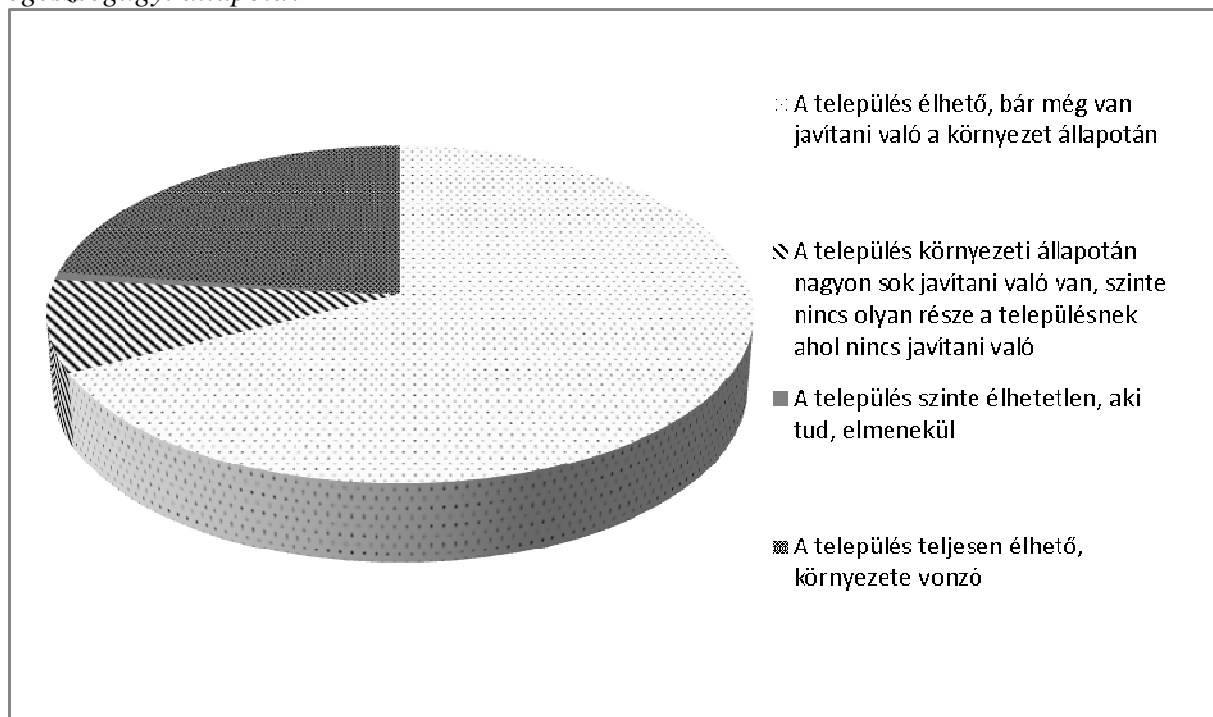
A település épített környezeti állapotának javítása
A település természetes növény- és állatvilágának védelme
Az energiaellátás helyi megoldásainak megtalálása
Csapadékvíz-elvezetés

Hulladékgazdálkodás megszervezése
Köztisztaság
Levegőállapot védelme
Szennyvízkezelés, ivóvízellátás
Zöldfelületek, parkok, szabadidős terek javítása

A települések 26 %-a a szennyvízkezelést, 23,5%-a a köztisztaságot jelölte meg első helyen, mint legfontosabb feladat. 13 % és 17 % közötti aránnyal öt második legfontosabb helyen megjelölt környezetvédelmi feladat állt, sorrendben: csapadékvíz-elvezetés; köztisztaság; hulladékgazdálkodás megszervezése; zöldfelületek, parkok, szabadidős terek javítása; szennyvízkezelés. A rangsorban a harmadik helyen is ez az öt feladat jelent meg a leggyakrabban. Az aprófalvaknál a legtöbbször első helyen jelölt tevékenységként hasonló aránnyal a szennyvízkezelés jelent meg, azonban az aprófalvak további egynegyed az épített környezet állapotának javítását tartotta fontosnak, majd ezt követte a köztisztaság 20%-os részaránnyal.

Arra a kérdésre, hogy „Az Ön véleménye szerint milyen a település környezeti/környezetvédelmi/környezet-egészségügyi állapota” az önkormányzatok kevesebb mint 1 %-a válaszolt úgy, hogy a település élhetetlen, valamint kevesebb mint 9 %-a gondolta a települését nagyon rossz állapotúnak, ahol minden részen akad javítani való. A települések élhetőségét a település vezetői jellemzően javítani valónak, de élhetőnek gondolták (68%) (1. ábra). Az aprófalvaknál azonban hangsúlyosan jelenik meg az az állapot, mely szerint a település teljesen élhető, környezete vonzó (38%-a az aprófalvaknak ezt a választ adta).

1. ábra: Az Ön véleménye szerint milyen a település környezeti/környezetvédelmi/környezet-egészségügyi állapota?

Arra a kérdésre, hogy „Hogyan jellemezné települése lakosságának környezettudatosságát?” a válaszadók 3 %-a gondolja úgy, hogy a lakosság teljes mértékben környezettudatos. Kismértékű lakossági környezettudatosságról a válaszadók 37 %-a,

javítandó környezettudatosságról 58 %-a, a környezettudatosság hiányáról pedig a válaszadók 1,5 %-a adott számot. Ha összehasonlítjuk azt a két kérdést, amelyben az önkormányzatok a településüket, valamint a lakosságukat ítélik meg környezettudatossági, környezetvédelmi szempontból érdekes eltérésekre lelhetünk (3. táblázat). Az eredményekből szembetűnik az, hogy az önkormányzatok településüket sokkal „környezetbarátabbnak” ítélik meg, mint saját lakosaikat. Ez különösen az aprófalvaknál ütközött ki, ahol mindösszesen egy aprófalú válaszolta azt, hogy környezettudatos a lakosság, 41%-a kismértékű, 55%-a javítandó környezettudatosságot lát településén.

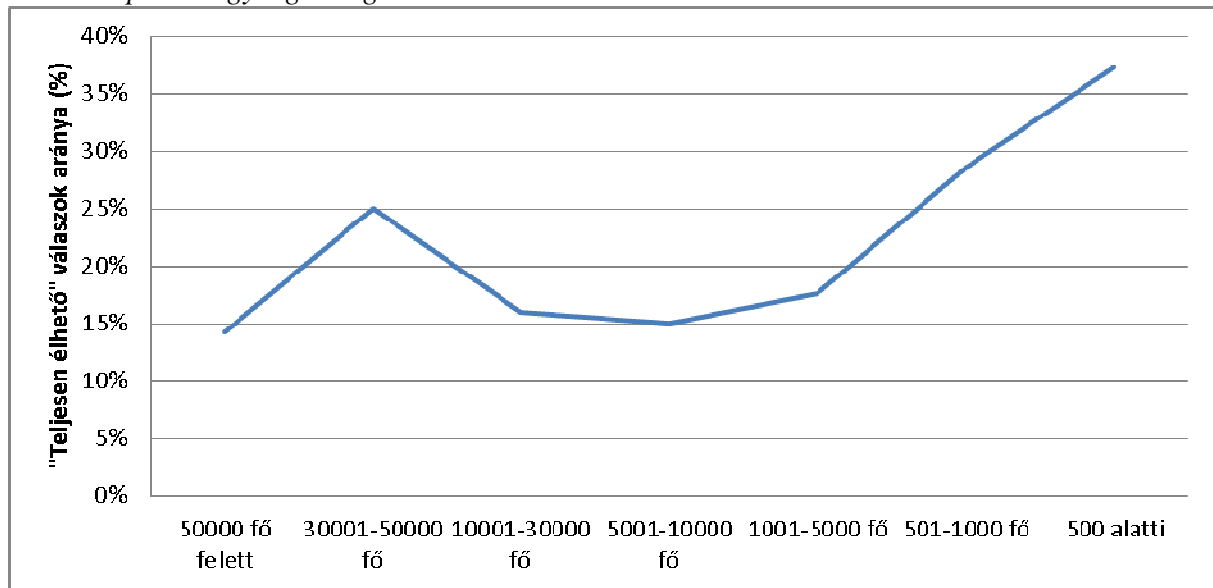
3. Táblázat: A környezettudatosságot szondázó kérdések összehasonlítása

	<i>Az önkormányzat megítélése szerint a település környezeti állapotára vonatkozó válaszok</i>		<i>Lakossági környezettudatosságot szondázó kérdésekre adott válaszok</i>	
Erős környezettudatosságot mutató válaszok	A település teljesen élhető, környezete vonzó	22,79%	Kifejezetten környezettudatos a lakosság	2,94%
Elfogadható környezettudatosságot mutató válaszok	A település élhető, bár még van javítani való a környezet állapotán	67,65%	Van környezettudatosság, de lehetne jobb is	58,46%
Kismértékű környezettudatosságot mutató válaszok	A település környezeti állapotán nagyon sok javítani való van, szinte nincs olyan része a településnek ahol nincs javítani való	8,82%	Kismértékű környezettudatosság van csak	37,13%
Környezettudatlanságot mutató válaszok	A település szinte élhetetlen, aki tud, elmenekül	0,74%	Nincs környezettudatosság	1,47%

Vagyis a vélemények alapján az önkormányzat környezettudatossága (annak eredménye, az élhető település) magasabb fokú, mint a lakoské. Ennek a megállapításnak ellentmond az első kérdésre adott válasz, rangsorolás, ahol a környezetvédelemre vonatkozó feladatok első három hely valamelyikén történő rangsorolása elenyésző (1,5; 4; illetve 7%).

Egyértelműen látszik az is, hogy elsősorban a kistelepülések azok, amelyek a legpozitívabban ítélik meg saját településüket azok élhetősége tekintetében. A településnagyság növekedésével a kedvező megítélés is csökken (2. ábra). (A 30001-50000 fő közötti településkategória kiugrása a válaszok alacsony számának tudható be.)

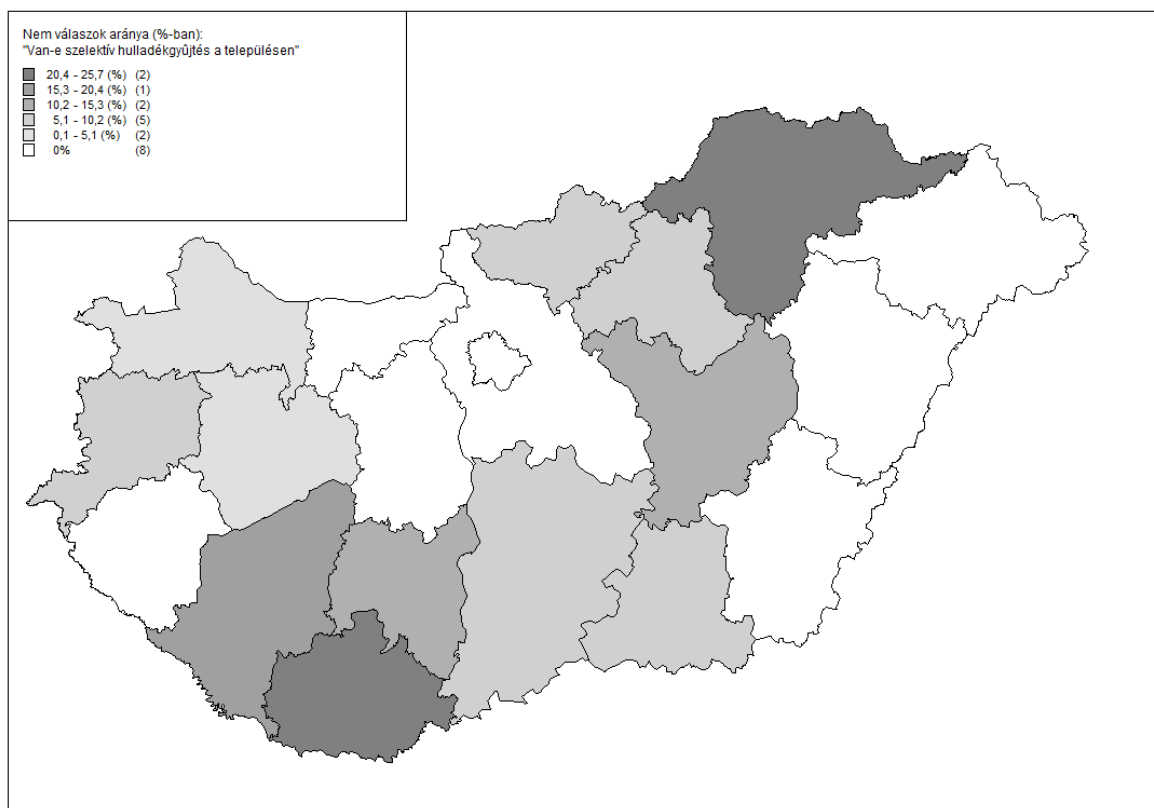
2. ábra: „A település teljesen élhető, környezete vonzó” választ adó települések aránya az adott településméret kategórián belül.

Az empirikus kutatásból az látható, hogy a 2012 decemberében elfogadott új hulladékgazdálkodási törvény egyik sarkalatos kérdésére felkészültek az önkormányzatok. Az Európai Unió (2008/98/EK) előírásainak megfelelően 2015-re Magyarország településein működni kell a szelektív hulladékgyűjtési rendszernek, ahol legalább a papír, a fém, a műanyag és az üveg szelektíven visszagyűjtésre kerül. A kérdőíves megkérdezés alapján 2012 nyarán a települések 90 %-án már működik szelektív hulladékgyűjtés. A települések 85%-a gyűjti különülten a papírt és az üveget, 88%-a a műanyagot. A fém szelektív gyűjtése azonban csak a települések 36%-ánál valósul meg. Jellemzően (szinte kizárólag) a kistelepülések azok, amelyek nem építették még ki szelektív hulladékgyűjtési rendszerüket. Az 500-1000 és 1001-5000 fő közötti települések 7 %-a, míg az 500 fő alatti települések 38 %-a nem rendelkezik szelektív hulladékgyűjtéssel.

A kérdésben szignifikáns területi különbségek is megmutatkoznak. A válaszadók közül jellemzően egy-egy település található az egyes megyékben, amelyek még nem rendelkeznek szelektív hulladékgyűjtéssel. Ez alól kivételt képez Baranya és Borsod-Abaúj-Zemplén megye (az ország két jellemzően aprófalvas, elmaradott területe), ahol a válaszadók egynegyede nyilatkozott úgy, hogy nincs még a településén szelektív hulladékgyűjtésre lehetőség (3. ábra).

3. ábra: „Nem” válaszok aránya arra a kérdésre, hogy van-e szelektív hulladékgyűjtés a településen.

Arra a kérdésre, hogy a településeken az ezredfordulót követően történtek-e környezetvédelmi beruházások a válaszadók 43 %-a, az aprófalvak 30 %-a válaszolt igennel. A válaszadók 63 %-a számolt be szennyvízkezeléssel kapcsolatos beruházásokról, valamint 19 %-uk hulladéklerakó építéséről (az igennel válaszoló aprófalvakban szinte kivétel nélkül csak szennyvízkezeléssel kapcsolatos beruházás történt). Ezek a beruházások ISPA/Kohéziós Alapból kerültek finanszírozásra. Megújuló energetikai beruházásról a válaszadók 18 %-a adott számot (jellemzően környezetfejlesztési pályázatok igénybevételével).

Konklúziók és összegzés

A rendszerváltozást követően javultak a környezetvédelem szervezeti, intézményesült, valamint civil keretfeltételei és rendszerei, az 1990-es években azonban a környezetvédelem és problematikája egyértelműen visszaszorult (Szirmai 1999). Ennek oka a társadalmi-gazdasági átalakulás volt. Az egyéni jövedelmi, egzisztenciális állapotban bekövetkezett változások elirányították a figyelmet a társadalom számára fontos környezeti kérdésektől. Emellett az oktatás, az egészségügyi ellátás és a szociális biztonság biztosítása mindig is fontosabb kérdés volt a magyar társadalom számára. Vannak azonban előremutató példák. Vannak már Magyarországon olyan települések, amelyek a kötelező környezetvédelmi

programon túl rendelkeznek helyi fenntartható fejlődési stratégiával (pl. Enying⁴), amelyek felelősségteljesen állnak a természeti környezet megóvásához, a környezetvédelem megfelelő helyen való kezeléséhez, hiszen megértették azt, hogy a gazdaság és a társadalom nem független a természeti környezettől, hanem abba beágyazott (Hajnal 2006).

A kutatásból látható, hogy a fenntarthatóság elemei nem egyforma súllyal jelennek meg az önkormányzatok feladat-orientáltságában. A jogszabályok és a társadalmi elvárás által mozgatott társadalmi elemekhez fűződő viszony erőteljes. Az önkormányzatok gazdasági fenntarthatósága rövid időn belül könnyen összeomolhat. Ugyanakkor a települések a helyi, hosszabb távon fenntartható gazdaságfejlesztésére alapvetően aktív figyelmet fordítanak, az eszközkészlet azonban eltérő (Mezei 2008). A természeti környezet fenntarthatósága, a környezetvédelmi tevékenység jellemzően háttérbe szorul. Ha meg is jelennek, azt nem a környezettudatosság, hanem a gazdasági érdekek motiválják. A környezetvédelmi beruházások közül gyakorlatilag csak azok valósultak meg, amelyeket az ISPA/Kohéziós Alap (KA) (szennyvízkezeléssel és hulladékgazdálkodással kapcsolatos beruházások) megújuló energetikai beruházások pályázata támogatott, valamint jogszabályi kötelezettség által előírtak (pl. szelektív hulladékgyűjtés kialakítása). Hozzá kell azonban tenni, hogy ezek – különös tekintettel az ISPA/KA beruházásokra – olyan investíciók, amelyek csak nagyon hosszú távon térülnek meg, jelen körülmények között a beruházások támogatás nélkül nem valósultak volna meg, vagyis előrehozott beruházásokként értelmezhetőek.

A települések környezetvédelmi tevékenységével kapcsolatosan vannak még tennivalók. Bár a kistelepülések környezeti szempontból élhetőbbek, a környezetvédelmi kérdésekre kevesebb figyelmet fordítanak, a veszélyhelyzet épp ez utóbbi tényben ragadható meg. A Dél-Dunántúl valamint Észak-Kelet-Magyarország amellet, hogy gazdaságilag a legelmaradottabb térségek, jellemzően aprófalvas térszerkezettel bírnak. Ugyanakkor ezek a térségek rendelkeznek a legtöbb természetileg érzékeny területtel (Fodor 2001). Mindemellet a Dél-Dunántúlon a Dráva-mentén az elmúlt évszázad geo-politikai sajátosságai miatt olyan relatíve elzárt terület volt, amely elősegítette a természeti értékek és a biodiverzitás más területekhez viszonyított magasabb arányú fennmaradását.

Látható, hogy az aprófalvak alapvető problémái némileg különböznek a többi település megoldandó feladataitól. A kutatás megvilágított (megerősítette), hogy az önkormányzatok nem környezetvédelmi feladataikat tartják elsőrendűnek, ugyanakkor az aprófalvaknál a környezeti kérdések még inkább háttérbe szorulnak. Problémáik nem az élhetőségről, hanem az életben maradásról szólnak. A társadalmi fenntarthatóság, a helyi társadalom fenntartása, vagy inkább megtartása az, amely az önkormányzatok mindennapjait jellemzi. Hiába a sokszor vonzó, élhető környezet, az ott lakóknak, és a vezetőiknek ez csak sokadrangú kérdés. Nyilvánvalóan mindez következik az öregedő, depriválódó, átalakuló társadalomszerkezetből, abból, hogy a gazdálkodási, hagyományos lét- és tájfenntartási minták átalakultak, sok helyen eltűntek, és az alapvető ellátási feladatokat a korábban legalább részben önellátó vidéki térben is egyre inkább az áruházláncok veszik át.

Az előnyös természeti környezet adott. Bár társadalmi, gazdasági és közszolgáltatás-szervezési szempontból az aprófalvak a közgazdasági racionalitás szempontjából nem tűnnek „fenntarthatónak”, megtartásuk éppen élhetőségük, emberléptékük miatt elengedhetetlen. A „fenntartásukhoz” azonban célszerű *a faluhoz tartozó tudást* is visszatelepíteni.

Irodalom

⁴ <http://www.enying.hu/article/index/id/181>

Bajmócy P.–Balogh A. 2002. Aprófalvas településállományunk differenciálódási folyamatai. *Földrajzi Értesítő*. 3-4. pp. 385-405

Enyedi Gy. 1980. *Falvaink sorsa*. Magvető Kiadó, Budapest.

Frisnyák S. 1999. *Magyarország történeti földrajza*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Fodor I. 2001. Környezetvédelem és regionalitás Magyarországon. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs.

G. Fekete É. 1997. Konfliktusok a 90-es évek második felének magyar falvaiban. In: Pócs Gy. (szerk.): *Vidékfejlesztés, vidékpolitika*. Budapest, Agroinform Kiadóház, pp. 101-110.

G. Fekete É. 2007. A turizmus megjelenése és szerepe az aprófalvak funkcióváltásában. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 4. évf. 1.sz. pp. 21-54.

Hajdú Z. 2001. *Magyarország közigazgatási földrajza*. Dialóg Campus, Pécs.

Hajnal K. 2006. *A fenntartható fejlődés elméleti kérdései és alkalmazása a településfejlesztésben*. PhD értekezés, PTE TTK FI, Pécs, 184 p.

Horváth E. 2012. Törpefalvak helyzete a mai Magyarországon. *A Falu*. 27. évf. 4.sz. pp. 49-58.

Héra G.–Ligeti Gy. 2005. Módszertan. Bevezetés a társadalmi jelenségek kutatásába. Osiris Kiadó, Budapest.

Hussen, A. 2013. *Principles of Environmental Economics and Sustainability*. (Third edition). Routledge, New York.

Kerekes S. 2007. *A környezetgazdaságtan alapjai*. Aula Kiadó, Budapest.

Lányi A. 2010. Miért fenntarthatatlan, ami fenntartható? A környezetbarát gazdálkodás és a közösségi vállalkozás esélyei egy aprófalvas régióban. *Szociológiai Szemle*, 20.évf.2.sz. pp. 94-131.

László M. 1996. Önkormányzatok Magyarországon 1990-1995 között. In: Vuics T.: *Válogatott tanulmányok Magyarország társadalomföldrajzából*. JPTE TTK, Pécs, pp. 157-176.

Majdáné Mohos M. 1996. Az ötszáz főnél kisebb népességű falvak szociálgeográfiai vizsgálata. In: Vuics T. (szerk.): *Válogatott tanulmányok Magyarország társadalomföldrajzából*. JPTE TTK, Pécs, pp. 15-41.

Mezei C. 2008. The Role of Hungarian Local Governments in Local Economic Development. *Discussion Papers*, No. 63. 64 p.

Németh Zs. 1991. Néhány gondolat az aprófalvak helyzetének változásáról – Baranya megyei példák. In: Kovács T. (szerk.): *Válság és kiút – Falukonferencia*. MTA RKK, Pécs, pp.178-185.

Sikos T. T. (szerk.) 1984. *Matematikai és statisztikai módszerek alkalmazási lehetőségei a területi kutatásokban. (Földrajzi Tanulmányok 19.)* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Szabó-Kovács B. 2007. A környezeti változások hatása a társadalomra Magyarországon. In: Pap N. (szerk.): *A területfejlesztés földrajzi alapjai*. LOMART, Pécs, pp. 69–88.

Szirmai V. 1999. *A környezeti érdekek Magyarországon*. Pallas Stúdió, Budapest.

Szőgyi L. 1995. A társadalmi átalakulás hatása az aprófalvakra. In: Kovács T. (szerk.) *III. Falukonferencia. A mezőgazdaságtól a vidékfejlesztésig*. MTA RKK, Pécs, pp. 459-463.

Váradi M. M. 2010. A közfoglalkoztatás útjai és útvesztői egy aprófalvas kistérségben. *Esély*, 21. évf. 1.sz. pp.79-100.

Varjú V 2011. A fejlesztéspolitikába integrált környezeti politika. *Társadalomkutatás*, 29:(4) pp. 444-459.